
Els Barris de Barcelona

Direcció:
Ramon Alberch i Fugueras

Volum IV

Sant Andreu
Sant Martí
Índex general

Manuel Arranz
Francesc Caballé i Esteve
Nélida Celma
Martí Checa Artasu
Jaume Fabre
Josep M. Huertas
Maria Masoliver
Joan Pallarès-Personat
Jordi Rabassa
Yolanda Serrano

Ajuntament de Barcelona

Primera edició: juny del 2000

© Drets exclusius d'edició:
Ajuntament de Barcelona
Plaça de Sant Jaume
08002 Barcelona
i Enciclopèdia Catalana, SA
Diputació, 250
08007 Barcelona

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, comprenent-hi la reprografia i el tractament informàtic, com també la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, resten rigorosament prohibides sense l'autorització escrita de l'editor i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Fotocomposició i fotomecànica: Marquès, SL

Enquadernació: Cayfosa - Quebecor, Santa Perpètua de Mogoda

Impressió: Cayfosa - Quebecor, ctra. de Caldes, km 3, 08130 Santa Perpètua de Mogoda

ISBN obra completa: 84-412-2772-1
Volum 4: 84-412-2771-3

Dipòsit legal: B. 41.335-1997

Sant Andreu al segle XVIII

Martí Checa Artasu

L'agricultura: cànem i vi

Després de la guerra de Successió, la recuperació econòmica de Catalunya va tenir en l'agricultura la seva punta de llança. L'expansió de la producció agrícola es fonamentà no solament en un augment de la superfície conreada sinó en la intensificació i l'especialització dels conreus. El Pla de Barcelona i les seves poblacions, entre les quals Sant Andreu, seran un bon exemple d'aquesta expansió que al final del segle XVIII farà d'aquesta àrea agrària una de les més riques i avançades del Principat. Una realitat que ja ens indicava Francisco de Zamora en el seu *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, el 14 de maig de 1785: «... tomando el camino de San Andrés de Palomar hasta cuyo pueblo hay una hora y es bastante buen camino. Es muy divertido este trecho porque casi todo él pasa por medio del terreno que se riega con la Acequia Condal, y está muy bien cultivado, con variedad de frutos ...»

Tot al llarg del segle XVIII es recuperaren les terres arrasades per les guerres. Una recuperació que tingué en la vinya un element destacat. A Sant Andreu aquest cultiu conquerirà els vessants dels turons propers de la serra de Collserola. D'altra banda, la intensificació i l'especialització produïdes per la creixent demanda del mercat de Barcelona va tenir en el regadiu la peça clau. El pas de la sèquia del Rec Comtal permetrà consolidar una estructura de conreus de regadiu que nodriran el mercat barceloní de productes d'horta.

Un altre cultiu intensiu i innovador a tot el Pla va ser el cànem. Tot sembla indicar que aquest producte, lluny de la seva tradicional utilització per a fer espardeñyes o el soguer del pagès, va trobar en la incipient demanda de la construcció naval un mercat potencial que va fer que moltes petites i grans propietats el cultivessin pels possibles guanys a aconseguir, malgrat els perills sanitaris que comportava el seu conreu.

Al seu pas per Sant Andreu, el Rec Comtal va afavorir l'explota-

ció agrícola de les terres limítrofes. (AMDSA)

Can Capó és una de les moltes masies que poblaven l'extens ter-

ritori de Sant Andreu de Palomar. (CLAPES, 1930)

Així, pel que fa a la producció, les escasserades dades que tenim de Sant Andreu semblen apuntar cap a una doble especialització, de vinya i de cànem. El qüestionari de Francisco de Zamora del 1789 assenyala que es produïen 11.000 hectolitres de vi, i 6.500 hectolitres de gra de cànem i 155 tones de fibra d'aquesta planta.

La producció total de Sant Andreu, segons aquesta font, era de 4.500 quarteres de blat, 1.800 d'ordi, 400 de sègol, 600 de blat de moro i 600 de fesols. També hi ha documentats casos aïllats d'una certa especialització, com la recollida de pega per a calafatar els vaixells, a la banda de Santa Eulàlia, i el cas de Ca l'Armera, on una de les activitats camperoles se centrà en el cultiu de la morera i la cria de cucs de seda.

Pel que fa a l'estructura de la propietat, era força repartida, tendència que es mantingué durant tot el segle XVIII. Així, més de les tres quartes parts dels propietaris tenien extensions inferiors a 6 mujades, el 18% tenien entre 6 i 15 mujades i el 10% dels propietaris restants tenien extensions

Una premsa de vi, que recorda l'origen pagès de Sant Andreu, domina la plaça d'En Xandri. (P.E./G.H.)

superiors a 15 mujades, sense arribar a ultrapassar, però, les 80 mujades. Respecte als grups socials propietaris, s'observa un predomini, que s'incrementa al llarg del segle, dels sectors urbans, comerciants, professions liberals, fabricants cotoners i artesans, respecte als pagesos. Els primers, beneficiats per l'expansió econòmica de Barcelona, invertiran en el món agrari del Pla en detriment no tan sols dels pagesos tradicionals sinó d'altres sectors com el clergat i la noblesa. Les raons d'aquesta inversió de les classes urbanes cal cercar-les en la voluntat de consolidar el seu prestigi professional amb la compra de propietats agràries. A Sant Andreu, l'exemple de la casa feta per Antoni Borni, un comerciant de Barcelona, el 1795, és prou evident, com ens relata el baró de Maldà: «... començant per la vora de la casa nova de don Antoni Borni, blanca, amb

plafons i una com torratxa amb cucurulla sobre de ses finestres, portal principal a tot rumbo, amb armes sobre d'est, d'un lleó i unes barres, que ens ha atordit prou, no sent més que ciutadà i no dels rancis, si que ben modern, tal escut d'armes sobre de son portal» (AMAT I DE CORTADA, 1993). També són nombrosos els casos documentats d'arrendaments a Sant Andreu. Unes relacions contractuals que s'establiran entre el propietari i el camperol que conrea i que esdevindran cada cop més dures a mesura que passi el segle, per tal d'aconseguir els màxims rendiments. L'enduriment dels contractes i la pujada de preus palesos al llarg de la centúria produiran la progressiva desaparició del camperol propietari en detriment d'aquell que ho fa a sou i provocarà el que s'ha establert com la proletarització de la pagesia.

Sant Andreu al set-cents

Segons el qüestionari de Zamora, el 1718 Sant Andreu tenia 427 habitants, i el cens de Floridablanca del 1789 en comptabilitzava 2.981, amb 156 naixements, 133

morts i 42 casaments enregistrats. El poble havia experimentat un creixement del 698%, és a dir, que la població s'havia multiplicat gairebé per set. Una tendència que també s'observa al veí Sant Martí de Provençals (963%), a Badalona (573%) i a Santa Coloma de Gramenet (507%). Aquest espectacular creixement es produí bàsicament a causa de la immigració relacionada amb l'augment de l'índex d'urbanització de Barcelona que es donà al llarg de tot el segle XVIII i que de retruc afectà els pobles del Pla. Aquesta immigració incidí a Sant Andreu en la recerca d'un lloc de treball, bàsicament com a camperols a jornal, i que provenia de França, de la resta de Catalunya i d'altres regions properes.

Aquest creixement havia de modificar, sens dubte, l'estructura urbana del poble, fins al moment centrat a l'entorn de la parròquia. Al final d'aquesta centúria hi ha les primeres mostres, tot i que seran més evidents a la segona meitat del segle XIX amb la creació de nous ravals, bàsicament cap al sud, a l'entorn del carrer de Mar, l'actual carrer de Borriana i també cap al nord-est, seguint la traça del camí que

El curs de l'antiga riera de Sant Andreu s'endevina en el carrer que porta encara el seu nom. (P.E./G.H.)

connectava amb Santa Eulàlia de Vilapicina, l'actual carrer de Pons i Gallarza. Igualment, molts masos es recuperen al llarg del segle, d'altres són noves construccions, i en algun cas seran nuclis urbanitzadors a mitjan segle següent, com és el cas de Can Xandri.

Una visió del poble al final del segle XVIII és la que exposa el baró de Maldà en els següents termes:

«Lo poble de Sant Andreu de Palomar dista una hora de Barcelona. Està situat en paratge pla y és medianament gran y poblat, consistint amb un carrer solament, que és prou ample y llarch, servint de carretera principal. (...) Se hi fabrican algunas casas al principi del carrer que extenen molt més a aquella població. La iglésia ve a ser dins y fora del lloch, pués que és apartada después de una gran plaça ab algunas casas, ab lo cementiri al davant,

a la vanda de llevant. (...) Per aquell lloch pasa molta gent de continuo, que fa alegre a aquell poble. Hi ha bastantas casas dins y fora del poble, pagesos acomodats y algunas torres de senyors.» (AMAT I DE CORTADA, 1992.)

Altrament, Francisco de Zamora ens adverteix la manca d'infraestructures adients per a superar «las terribles inundaciones por las rieras vecinas». Un fet que devia ser comú i habitual i que havia de marcar la vida quotidiana del municipi.

Pel que fa a les activitats cíviques i socials, aquesta mateixa font apunta que la majoria estaven centrades al voltant de la parròquia com la celebració de ballades de la festa major i d'altres festivitats o la creació d'algunes confraries com la de les ànimes del purgatori i la de Sant Crist i Minerva, entre d'altres, totes elles relacionades amb el món camperol. Una vinculació parroquial d'arrels medievals que, si bé els decrets de Nova Planta s'encarregaren d'anorrear políticament i administrativament, dotant el municipi de batlles i regidors propis, va perviure en les actituds so-

ciats i civiques fins ben entrat el segle XIX.

Per completar la visió de la societat andreuenc del set-cents, Francisco de Zamora fa avinent la presència de gitanos a la població. Una presència que no anava més enllà d'una vintena de persones, de les quals, però, gràcies a la tasca reformadora del regnat de Carles III, amb el dictat de la reial pragmàtica de setembre del 1783 on es certificava la voluntat d'integració d'aquest col·lectiu en la societat del seu temps, resten força informacions. L'Estat, per aconseguir el correcte compliment de la llei, va elaborar un cens d'àmbit estatal de la població gitana. Aquest cens va documentar a Sant Andreu:

«Francisco Batista de edad 54 años, esquilador comerciante, esta casado con Maria de 41 años y tiene dos hijos llamados Antonio de 12 años que se ocupa en esquilan y Joseph de 9 años bá a la escuela y una hija llamada Josepha de 2 años.

Joseph Vidal de edad 44 años, Comer-

ciante y esquilador esta casado con Paula de 31 años y tiene dos hijos llamados Martín de 9 años, que bá a la Escuela y Joseph de 5 años, y dos hijas llamadas Francisca de 13 años y Francisca de 10, ambas hilan y hacen medias.»

Francisco de Zamora relata també, en la seva visita a Sant Andreu, al principi del juliol del 1786, com vivien:

«En una cuadra habitaban 26 personas y 18 caballeros; los utensilios domésticos que encontrado en su poder indican bastante su modo de vivir. Podadera, cántaro, olla, un plato, hoz, calder, cucharas de palo, tijeras para esquilan, lanceta para sangrar cabelleras, una especie de semicírculo para decir la buenaventura, pedazos de cuerda embreada, una mano de gavilán de alambre que no puede tener otro uso que el de robar bolsillos, un saquito de utiles de encender fuego, un crecido numero de llaves, dados, alorjas de mujer para debajo del guardapiés, cuchillos y navajas.»

Igualment, Zamora, que devia acomplir la funció per a la qual havia iniciat aquests viatges, i procurar instrucció a aquest col·lectiu amb la finalitat de facilitar-ne la integració a la població on vivien, en aquest cas Sant Andreu, va exposar els resultats de la seva gestió:

«... Mariano Cortes de quince años se pusiese en el lugar de San Andrés del Palomar de aprendiz de alpargatero con Jaime Guitart. Que los muchachos Corteses y Vidales que expresar el estado (es referèix al cens esmentat més amunt) fuesen a las escuelas de enseñanza desde aquel dia: Que las hijas de estas familias fuesen a las labores; seguidamente dispuso venciendo mil dificultades y reparos que las familias de Corteses quedasen en el vezindario de San Andrés de Palomar dando orden que se recompusiese la casa con las correspondientes reparaciones en la forma en que viven los demás vezinos.»